

УДК: 316.1:[81'42:398:23]

О. Є. Ненько, асп.

ГУМОРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК СМИСЛОВЕ ПОЛЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Здійснено концептуалізацію гумористичного дискурсу політики як особливого смислового поля конструювання політичних ідентичностей. З цього ракурсу розглянуто характеристики гумористичного дискурсу, його функціонування на різних рівнях соціально-політичних взаємодій. Наведено емпіричні приклади комунікативних аспектів застосування гумористичного дискурсу для політичної ідентифікації. Запропоновано теоретичну класифікацію типів гумористичного дискурсу, які функціонують у конструюванні політичної ідентичності.

Ключові слова: гумористичний дискурс, соціально-політичні взаємодії, політична ідентичність, конструювання ідентичності.

Осуществлена концептуализация юмористического дискурса политики как особого смыслового поля конструирования политических идентичностей. С этого ракурса рассмотрены характеристики юмористического дискурса, его функционирование на разных уровнях социально-политических взаимодействий. Приведены эмпирические примеры коммуникативных аспектов применения юмористического дискурса для политической идентификации. Предложена теоретическая классификация типов юмористического дискурса, которые функционируют в конструировании политической идентичности.

Ключевые слова: юмористический дискурс, социально-политические взаимодействия, политическая идентичность, конструирование идентичности.

This article contains conceptualization of the humour discourse of politics as a specific sense field of political identities construction. From this perspective we consider characteristics and dimensions of the humour discourse, its functioning on different levels of social-political interactions. Empirical examples of the communicative aspects of humour discourse use for political identification are given. The theoretical classification of the types of humour discourse functioning in political identity construction is proposed.

Key words: humour discourse, social and political interaction, political identity, identity constructing.

Вступ Актуальність тематики даної статті обумовлена потребою теоретичного узагальнення ролі гумористичного дискурсу в конструюванні мінливої політичної ідентичності, яка може бути альтернативною домінантним конвенціям. Поширення опозиційних схем інтерпретації явищ політики і влади та гумористичного ставлення до них призводить до конструювання множинних поза-конвенційних інтерпретацій цих явищ, їх вкорінення у суб'єктивні життєві ситуації та функціонування цих інтерпретацій у неформальних соціально-політичних взаємодіях. *Метою* даної статті є концептуалізація процесу конструювання політичної ідентичності в гумористичному дискурсі політики.

Ми розуміємо **гумористичний дискурс політики** як смислове поле, в якому утворюється уявний, альтернативний образ політичної реальності, який містить гумористичні характеристики та в якому проявляється політична свідомість суб'єктів соціально-політичних взаємодій, віддзеркалюється їх повсякденний досвід. Найважливішими рисами гумористичного дискурсу є неочікуване зрощення опозитивних схем інтерпретації явищ політики і влади та наявність гумористичного ставлення до них. Гумористичний дискурс в орієнтації на об'єкт включає *типізацію* неконгруентних рис явищ політики та влади, створення *смислового парадоксу*, *інтердискурсивність*, створення "гумористичних" *образів* явищ політики та влади. В орієнтації на суб'єкт гумористичний дискурс включає гумористичне ставлення в інтерпретації явищ, яке утворюється внаслідок феноменологічного процесу "невиправдання очікувань → переходу до відстороненого несерйозного сприйняття". Він заснований на загальних проявах сміхової культури та конвенціях гумористичної комунікації в конкретній комунікативній ситуації. Гумористичний дискурс політики спрямований на висміювання, деконструкцію значень, що приписуються суб'єктами-гегемонами політичним та владним проявам соціальної реальності, на розкриття невідповідностей реальних проявів і приписаних їм (нав'язаних) значень [Mulka, 1988].

Конструювання ідентичності в гумористично-дискурсивному просторі

З огляду на особливості гумористичного дискурсу, ми пропонуємо аналізувати процес конструювання політичної ідентичності з засад парадигми соціального

конструювання реальності [Бергер & Лукман, 1995], доповненої ідеями теорій пост-структуралізму, феноменології та теорії дискурсу. Розгляд політичної ідентичності як плинного, мінливого, суперечливого конструкту актуалізується характеристиками сучасних повсякденних соціально-політичних взаємодій, а саме: фрагментарністю, мульти-ідеологічністю образу політичної реальності, що пропонується суб'єктами-гегемонами, високим рівнем декларативності політичних заяв та відсутністю стійких політичних ідентитетів. За умов зменшення впливу "великих наративів" та ідентифікацій (нації, держави, партії, інститутів, авторитарних особистостей та культурних традицій) багатозначні мовні ігри створюють соціальні зв'язки та ідентичності. Головною властивістю та водночас проблемою ідентифікації особистості за таких умов стає її "наданість" самій собі, власне визначення цілей та орієнтирів [Ліотар, 1998: 44].

Процес конструювання ідентичності носить дискурсивний характер, що підтверджується численними соціологічними концептуалізаціями. Комунікативний та символічний характер процесу ідентифікації підкреслювався представниками символічного інтеракціонізму. Так, Дж. Г. Мід стверджував, що індивід стає особистістю, виконуючи різні ролі, які приписують йому інші, причому мова є засобом надбання власної особистості [Mead, 1934]. А отже, природа самоусвідомлення та конструювання соціальної реальності є інтерсуб'єктивною і діалектичною, заснованою на культурних факторах, здебільшого – на мові. Мовою пронизані всі рівні людської психіки, включаючи підсвідоме [Лакан]. На думку пост-структуралістів Е. Лакло і Ш. Муф [Современные теории дискурса, 2006], суб'єкт набуває ідентичності посередництвом дискурсивного структурування соціального світу в знаково-символічному вимірі та комунікативному перебігу дискурсивних практик.

Конструювання ідентичності в гумористичному дискурсі засновується на можливості виходу за рамки інтерпретацій, нав'язаних суб'єктами-гегемонами. Багатьма авторами (як-то К. Маркс, З. Фрейд, Ф. Ніцше, М. Фуко) підкреслювалося, що надбання ідентичності відбувається як інтеріоризація певної ілюзії "про себе", що нав'язується нормативним (дискурсивним) порядком. Протилежною теоретичною тезою є уявлення про те, що "розщеплений" соціальний суб'єкт має змінні та

множинні ідентичності [Лакан]. Зокрема, Е. Лакло та Ш. Муфф підкреслюють, що значення означуваних є плінними [Torfing, 1999: 98], за рахунок чого стає можливим дискурсивне структурування різних образів політичної реальності, різні інтерпретації, тобто можуть утворюватися політичні ідентичності з опозиційним потенціалом, не нав'язані, а "вкорінені" у власний життєвий досвід суб'єкту. "Самість" – це продукт інтерналізованих ролей, конвенцій, уявлень, мови, яку члени суспільства використовують для створення образу реальності та себе в ній. Проте, розкриття конотативної полісемії знаків дозволяє визначити і їх конвенційну природу, тобто денатуралізувати їх, піддати сумніву їх істинність. Таку процедуру – "декодування" – Ст. Холл розглядає як один з вимірів формування власної ідентичності в дискурсивному просторі [Hall, 1980: 128-38, 132]. "Конотативний вимір знаків та символів дозволяє відтворити соціокультурні та особистісні асоціації (ідеологічні, емоційні та ін.) знаку... Знаки більш "полісемічні" – відкриті до інтерпретації – в сукупності своїх конотацій, ніж денотацій" [Chandler, 2006]. Створення власних конотацій політичних кодів, знаків, символів, конвенційних уявлень спирається на знання, цінності, емоції суб'єкту. Після декодування виникають такі інтерпретації явищ політики та влади, в яких останні мають новий вимір – суб'єктивно "присвоєного" означування, власної дискурсивної позиції.

Таким чином, конструювання політичної ідентичності в дискурсі передбачає артикуляцію³⁶ суб'єктивних конотацій. Набір референтних контекстів інтерпретативних посилань окреслює горизонт означування суб'єктами соціополітичних відносин та самих себе в них. При цьому діапазон ресурсів інтерпретації (знання, досвід) визначається соціальним положенням, соціальним та культурним капіталом, соціальними практиками суб'єкту. Чим більш різнобічні ресурси інтерпретації, тим ширше варіації самоконструювання і вище можливість створення ідентичностей, альтернативних домінуючим в даному символічному порядку.

У дискурсі політики та влади найголовнішим процесом стає створення "себе" ("нас") через визначення "іншого" ("них"), адже "політика спрямована на створення єдності в контексті конфлікту і несхожості" [Муфф, 2004: 194]. Ті соціальні суб'єкти, які потенційно можуть стати авторами чи трансляторами інших ідентичностей, відокремлюються як "інші" ідеологами та повсякденними носіями домінуючої ідентифікації. Підкреслюючи це, А. Турен робить акцент на конфліктному вимірі конструювання політичної ідентичності актору, який проявляється у протистоянні соціальній владі [Ballantyne, 2004: 142]. Культурні студії (*cultural studies*) також підкреслюють, що самість є джерелом конфлікту, тобто захоплення влади і владою є центральним імпульсом для конструювання ідентичності [Calhoun, 1994].

На думку Муффа, розвиток та зміна ідентичностей можливі в процесі антагоністичних дискурсивних практик [Муфф, 2004]. В контексті демократичного обговорення кожен сплеск антагонізму призводить до переартикуляції ідентичностей та зниження конфліктності нових ідентичностей. Аналогічно, Поль Рікер в книзі "Сам як інший" [Рікер, 2000] виокремлює в інтеракції комунікативну та конфліктну складові, у взаємодії яких утворюються проекти "себе" та "іншого". Інтерактивна взаємодія передбачає як досягнення кооперації, так і конкуренцію й конфлікт, що є визначною функцією дискурсів

явищ політики та влади у соціально-політичних взаємодіях. За відсутності діалогічних контекстів "серйозного" вирішення проблем політичної нерівності, скоріш за все, будуть виникати дискурси сублимації політичних бажань, трансценденції політичних суперечностей, одним з яких є саме гумористичний дискурс. Як процес та результат інтеракції, кожен акт гумористичної взаємодії має як узгоджувальний, так і роз'єднувальний моменти.

Важливою рисою ідентифікації та ідентичностей в рамках дискурсу є їх нарративність, якій приділяє особливу увагу П. Рікер. Нарративність передбачає розгортання ідентичності як оповідання в часовому вимірі, конструювання інтерпретацій "себе" з використанням історичних фактів, а також художньої фантазії. Для аналізу структури ідентичностей художній жанр грає виняткову роль, адже дає розуміння меж та ритму ідентичностей. Інтерпретація себе відбувається задля стабілізації занурення в буття, проектування та осмислення практичної діяльності, тому потребує категоризації початку (джерела) і кінця (мети) ідентифікації, для чого стають в пригоді ресурси художнього дискурсу. Самоконструювання – завжди акт уяви, продуктом якої є нестале поєднання фабули та актуального досвіду, тому нарративні ідентичності – це завжди "фіктивні історії" або "історичні фікції". Як реалія нереального, вимисел є "величезною лабораторією для експериментів думки", в якій створюються інновації та в якій міститься потенціал мислити світ – та себе – іншим, чим він/воно є [Рікер, 2000: 169-196]. Згідно А. Стросу (*A. Strauss*), конструювання ідентичності включає активний процес надання імен, а сама ідентичність є продуктом процесу взаємних переговорів [Strauss, 1959].

Ідентичність прямує до символічної замкненості та містить уявлення про ситуативну поведінку, які можна розглядати як сюжети дій. Поняття ідентичності можна порівняти з поняттям персонажу, який ми відіграємо в даному контексті соціальних взаємодій. Співвіднесення себе з персонажем певного сюжету, а також уявлення про преференційні варіанти поведінки, бажання виставити напоказ конкретну рису своєї особистості, замовчати інші, перетворює процес ідентифікації в гру [Ricoeur, 1965]. Дж. Г. Мід відзначав, що мовні категорії соціальних відносин встановлюються та усвідомлюються в процесі гри – плідного простору для розвитку символічної взаємодії та символічного "себе". "Мовні ігри є мінімум зв'язку, необхідний для існування суспільства" [Ліотар, 1998: 46], які забезпечують співвіднесеність соціального суб'єкту зі своїм оточенням та переміщення в історії. Значення соціальної "уяви" полягає у конструюванні відносин між ідентичностями та колективами, інструменталізації символічних подій, наприклад, історичних – як спільних уявлень та символічних орієнтацій, наданні соціальних значень індивідуальним діям, які зливаються в широку колективну дію [Hechtman: 252].

Складові життєвого світу є пов'язаними, тому для осмислення себе в середовищі політичних феноменів суб'єкт залучає конвенції моралі, естетики, міфології, "повсякденного глузду". Опора на подібні над-суб'єктивні смисли надає ваги та легітимності будь-якій суб'єктивній ре-інтерпретації соціальних явищ. Сукупність власних інтерпретацій створює індивідуальний образ політичної реальності, надає йому вимір суб'єктивної історії. Процес політичної ідентифікації розгортається як власна історія політичної довіри та недовіри, виграшу та програшу, дії та не-дії. В ідентичність включається усе наше повсякденне знання, яке ми отримуємо з різних джерел, яке ми самі конструюємо та перевіряємо на валідність та яке також має власну історію і дискурсивне походження.

³⁶ Поняття "дискурсна артикуляція" Е. Лакло та Ш. Муфф позначає практику, яка встановлює відносини між соціальними елементами таким чином, що їх ідентичність модифікується в результаті артикуляційної практики [див. у: Torfing, 1999: 298].

Текстуальний та вербально-комунікативний виміри ідентичності в гумористичному дискурсі

Як вже зазначалося, конструювання політичної ідентичності відбувається у семіотичному вимірі висловлювань та у прагматичній взаємодії. Відповідно, в гумористичному дискурсі політична ідентичність виявляється у *текстуальному та вербально-комунікативному* вимірах, які є вкоріненими у конкретний *контекст*. Контекстуальними є фактори утворення та зміни семіотичного наповнення гумористичного дискурсу та його комунікативних особливостей. Останні пов'язані як з системою соціально-політичних взаємодій на соціальному та груповому рівнях (*системні фактори*), так і з індивідуальними й груповими характеристиками суб'єкту політичної свідомості (*індивідуальні фактори*). Серед системних факторів ми розрізняємо: (а) *інституційні фактори* політичного режиму, громадянського суспільства, розвиненості каналів політичної участі, а також (б) *фактори політичного дискурсу*, функціонуючого на рівні політичної системи та окремих соціальних груп. Його характеристиками можуть бути цілісність vs. фрагментованість, ідеологічна наповненість vs. спустошеність, ступінь декларативності, фантомності образів, функціонуючих у дискурсі. До *індивідуальних* відносимо фактори, які пов'язані з станом політичної свідомості суб'єктів взаємодій та ступенем і характером їх включення у політичну систему. серед таких факторів виокремлюємо: політичну зацікавленість, політико-ідеологічні ціннісні орієнтації, орієнтації на політичну участь і активність, досвід участі й задоволеність результатами останньої, політичну довіру, ступінь персоналізації у сприйнятті політики.

Контекстуалізація дискурсивних процесів дозволяє не втрачати пояснюючий потенціал культурних закономірностей та індивідуальних особливостей їх укоріненості, приділяти увагу мінливості дискурсу в залежності від місця та часу. Місце і час в свою чергу постають продуктом інтеракції, а також інститутів виробництва систем значень та знань. Прикладом контекстуалізації процесу символічної ідентифікації можуть бути прояви гумористичного дискурсу періоду "помаранчевої революції". В цей період соціальні взаємодії набули особливої політизації, актуалізувалися системи значень, за допомогою яких формувалися комплексні ідентичності "помаранчевих" та "біло-блакитних", що мали політичні, культурні, економічні, географічні виміри. Гумор періоду "помаранчевої революції" ярко проявився на рівні групової взаємодії як символічний механізм посилення розмежування між електоральними групами "помаранчевих" та "біло-блакитних", а також посилення внутрішньої ідентифікації прибічників "помаранчевих", що були основним суб'єктом гумористичного дискурсу. В цей період можна прослідкувати наступну логіку конструювання символічної ідентифікації в гумористичному дискурсі:

- встановлення ідеологічних, ціннісних та емоційних меж між електоральними групами, акцентування конфлікту норм та цінностей;
- висловлення довіри та посилення позитивного емоційного настрою групи "помаранчевих", яка має "прогресивний" образ політичної реальності та конструює опозиційну до влади солідарність як "демократична народна сила";
- виплеск стресових настроїв, які розпікаються страхом політичного програшу за умов відкритого протистояння, напруженої повсякденної взаємодії широких прошарків електоральних груп;
- формування фобії програшу та ейфорії виграшу як прояв сугестивних ресурсів суб'єктів дискурсу;

- віддзеркалення загострених політичних розколів, посилення їх не тільки ідеологічних, але й соціокультурних, когнітивних й аксіологічних складових;

- формування та легітимація в соціально-політичних взаємодіях стійкого образу "помаранчевої" та "біло-блакитної" політичної реальності.

Розглядаючи *текстуальний вимір* прояву гумористичного дискурсу, ми приділяємо увагу системі знаків та символів, їх конотаціям, які утворюють смисловий парадокс та інтердискурсивний порядок. В текстах політичного гумору в першу чергу слід приділяти увагу конвенціям політичного дискурсу в конкретному контексті, які декодуються внаслідок смислового парадоксу, інтерпретуються по-іншому і певною мірою позбавляються свого гегемонного підтексту. Набір та характер таких конвенцій в гумористичних текстах вказують на об'єкту спрямованість гумору, тобто на явища політики і влади, які є проблематизованими для суб'єктів та викликають їх "несерйозне" ставлення. Для декодування конвенцій, формування суб'єктних конотацій знаків та смислового парадоксу необхідні інші дискурси як продукти актуального знання індивіда та групи про політику, їх функціонуючої політичної культури та історичної політико-культурної пам'яті, світоглядних цінностей.

Утворення смислового парадоксу в гумористичному висловлюванні здійснюється на основі опозиції між двома чи декількома інтерпретативними схемами [Attardo, 1991]. Набір та характер таких опозицій показує те, відносно яких "серйозних конвенцій" прояви політики та влади є провальними та проблематичними з точки зору суб'єкта дискурсу. В гумористичному висловлюванні суб'єкт здатний інтерпретувати прояви політики та влади з урахуванням власних світоглядних, етичних та естетичних цінностей, наприклад, розкриваючи прихований бік політичної "правди" як скривдження конкретної соціальної групи, або зворотний бік "цнотливого" політичного іміджу у брудній та вульгарній поведінці його носія. Парадоксальність та декодування політичних конвенцій засновуються також на повсякденних знаннях суб'єкту³⁷. Характер та зміст дискурсів, які використовуються суб'єктом для створення альтернативних інтерпретацій про політику, вказують на досвід та знання стосовно сфери політики, на рівень політизації свідомості, зміст усвідомлюваних суб'єктом соціально-політичних проблем. Смислові парадокси в гумористичних висловлюваннях розкривають пізнавальну свободу суб'єкта, можливість створення суб'єктивних, інколи креативних, номінацій та категоризацій.

Гумористичні висловлювання мають сюжетну структуру, тобто вони представляють собою розгорнутий зв'язок між персонажами. Внаслідок наближеності гумористичного дискурсу до художнього, фантазійного, символічне конструювання ідентичності можна розглядати як перебіг оповідання. Тому ідентифікацію в гумористичному дискурсі можна співвіднести з поняттям набуття наративної ідентичності, яке було розглянуто вище. Сюжети гумористичних висловлювань дозволяють оцінити суб'єктивний вибір актуалізованих явищ політики та влади і характеру ставлення до них. Обрання в якості персонажів реальних політиків свідчить про великий ступінь персоналізації політики; знеособлення, інакомовність гумористичного дискурсу свідчать про існування серйозних табу (наприклад, страху покарання) на використання, наприклад, імен політиків. Ідеологічна структура гумористичного тексту втілює префере-

³⁷ Наприклад, висміювання політичних декларацій стосовно виплати заборгованості по пенсіях завдяки введенню в гумористичний текст образу голодуючого пенсіонера.

нції політико-ідеологічних цінностей та позиціонування себе у відносинах з приводу влади. Показниками прояву ідеологічної структури є: характер символічного розташування діючих осіб за шкалою політико-ідеологічних преференцій, конфлікту/консенсусу, дискурсивні прийоми збереження *status quo* певної політичної конвенції – замовчування, виведення наперед, підміни понять, тощо. Визначення конвенцій, які не декодуються, залишаються незацепленими в гумористичному дискурсі, приховано або відкрито постулюються як "правильні", "істинні", що дає розуміння сакральних для суб'єкту цінностей, уявлень, переживань. Через пізнання образів персонажів, які висміюються та висміюють, можливе самопізнання соціального суб'єкту.

У *вербально-комунікативному вимірі* гумористичного дискурсу ідентичність конструюється на декількох рівнях: артикуляції "смішних" рис явищ політики та влади, інтерпретацій та комунікативних стратегій гумористичної взаємодії. Важливим аспектом посилення ідентифікації в групі є збіг інтерпретацій смислового парадоксу та інтенцій в учасників комунікації. Щоб вловити "сіль" гумору та дозволити собі "несерйозне" ставлення до його об'єкту, учасники гумористичної комунікації повинні розділяти схожу ідентифікаційну позицію в соціо-політичному просторі та мати схожі знання, цінності та емоції. Розгляд власне гумористичного перформансу дозволяє проаналізувати ідентифікацію учасника комунікації в певній комунікативній ролі (активного оповідача чи вдячного слухача жартів). В залежності від комунікативного контексту учасник комунікації обирає найдоцільнішу, з його точки зору, форму подання гумористичного судження: інтимну (спонтанне висловлювання в близькому колі друзів) чи публічну (жанровий текст, що може бути розповсюджений). Дискурсивні стратегії учасника комунікації – мета та функції гумористичного дискурсу у комунікації – залежать від його політичних вподобань, інтересів та настроїв і впливають на вибір об'єкту гумору, аудиторії гумористичної комунікації, текстової форми гумористичного дискурсу тощо. Гумористичний дискурс стає частиною неформальних соціально-політичних взаємодій.

Отже, в гумористичному дискурсі відбувається конструювання *символічної* політичної ідентичності. Інтерпретації реальності носієм ідентичності спираються не на раціоналізацію, а на "поза-раціональні" механізми – створення можливих інтердискурсивних конотацій та парадоксів, в яких висміюються ті конвенції, що вважаються неправильними, транслюються ті інтерпретативні схеми, що вважаються вірними в межах ідентичності суб'єкту дискурсу.

Процес політичної ідентифікації в текстуальному вимірі має апропріативний характер (в термінології А. Шютца), тобто ідентичності учасників гумористичної взаємодії репрезентуються асоціативно, непрямо, у конструктах з порушеною конвенційною логікою: наприклад, у вигаданих гумористичних образах, номінаціях явищ політики та влади. У вербально-комунікативному вимірі конструювання політичної ідентичності відбувається у виборі об'єктної спрямованості, причин та цілей використання гумористичного дискурсу, форми гумористичного висловлювання, комунікативного контексту. Гумористична комунікація сприймається як символічна внаслідок конвенційної культурної установки на те, що гумор трактується як "неважливий", "ілюстративний", "розслаблюючий", навіть "глухий", тому від суб'єкту не вимагається чітка аргументація комунікативної позиції та високий рівень комунікативної відповідальності.

Практика гумористичної взаємодії дозволяє набувати ігрову політичну ідентичність, тобто зберігати її незакріпленою, плинною, змінною [Kellner, 1992: 158]. Грайлива, несерйозна ідентифікація відображає потребу в ситуативності, яка виникає в свідомості суб'єкту, який не включений стабільно в певну політичну практику та не має стійкої ідеологічної установки. Проте спостерігається і зворотній бік медалі. Застосування гумористичного дискурсу в комунікації має обмеження в залежності від ступеню сакралізованості об'єкту, що висміюється (не можна сміятися над сакральним – [Лосев, 1957]), а також від суб'єктивної оцінки доречності сміху в даному комунікативному контексті. Таким чином, можливість гумористичного ставлення задається рамками політичної ідентичності.

Рівні ідентифікації у гумористичних взаємодіях

Процеси ідентифікації у гумористичному дискурсі політики на індивідуально-груповому рівні його прояву ми пропонуємо аналізувати на наступних рівнях усвідомлення і соціальної взаємодії. На *особистісному рівні* гумор функціонує як виявлення процесів самоусвідомлення, власних переживань та емоцій особи, яка є також і носієм знань, цінностей, досвіду, які набула в процесі соціалізації, в тому числі, політичної. На цьому рівні через гумористичний дискурс можливо стає ідентифікація особистості щодо явищ влади та політики і втілення її творчого потенціалу, як-то: а) особистісне визначення проблематизованих проявів політики і влади, неконгруентних власним знанням, цінностям та емоціям; б) вибір найбільш влучних з точки зору особистості "несерйозних" аполітичних дискурсів для перекодування – створення сміхового образу цих феноменів; в) вираження власних переживань та настроїв (наприклад, агресії, страху, захоплення) у ставленні до явищ політики і влади. Суб'єкт гумористичного дискурсу як носій політичного свідомості через повсякденні практики неофіційної сміхової культури включається до створення власної ідентичності через виокремлення "своїх". "Свої" повсякденні дії мають схожий досвід взаємодії з явищами політичного життя, схожі знання, цінності та настрої, за якими вони сприймають та оцінюють явища політики і влади. "Свої" через дискурсивні практики можуть встановлювати рефлексивну ідентичність, виходячи поза "штучну" свідомість, що нав'язується гегемонними механізмами політичного дискурсу. Таким чином, соціальна імплікація гумористичного дискурсу як способу надбання ідентичності пов'язана з трансгресією нав'язаної стереотипної ідентичності, що не виправдала себе, "дала течію", з формуванням "несерйозного" відношення до "хитрих" знаково-символічних утворень, відносно яких раніше відбувалася ідентифікація, та відновленням моральної основи для побудови нової ідентичності через перехід на інший порядок нормативної абстракції, тобто на інший рівень знаково-символічних утворень. Мова йде про здатність гумористичного дискурсу вивести свідомість людини до такого виміру соціального уявлюваного, який ще не був "заплямованим" хитрими та абсурдними смислами. Теж саме підкреслюють і студії в сфері гумору, який має політичні імплікації. Зокрема, літературні студії сатири визначають ідентичність сатирика як мораліста, який з трансцендентної точки зору бачить певні соціальні вади та пороки (наприклад: [Pollard, 1970]). При цьому, можна розглядати конотації дискурсивної позиції суб'єкту політичного гумору за шкалою політичної "конформності / протесту" – як консерватора та сторожа морального порядку [Elliott, 1971: 213], або, навпаки, "радикалу" [Dyer, 1997].

Контекстуальна ситуація провокує проблематизацію політичної ідентичності³⁸; відбувається її винайдення за допомогою знаходження позиції в "уявному світі" гумору.

На рівні *групової взаємодії* через гумористичний дискурс відбувається процес соціальної ідентифікації групи та відділення її від інших соціальних груп. В гумористичному дискурсі політики проявляються як групові уявлення та настрої щодо політики, так і політичні інтереси групи, які можна умовно розглядати по шкалі "відчуженість / включеність". Об'єктом гумористичного дискурсу стають саме ті явища влади і політики, що не відповідають ідеальним уявленням групи; форма політичного інтересу групи впливає на характер символічної дії (стратегії гумористичного висловлювання). На ступінь ідентифікації групових політичних уявлень і інтересів вказує характер гумористичної комунікації в реальній групі, сміх усіх членів групи в разі успіху гумористичної комунікації. В гумористичному дискурсі проявляється й приналежність до номінальної групи (що може бути і ширше, і вужче за групу взаємодії) через відсилку до відповідних стереотипів. Якщо гумористична комунікація не є успішною, тобто певні члени реальної групи не "розуміють" гумор, то можна говорити про дискурсивне роз'єднання реальної групи. Це відбувається тоді, коли суб'єктивне (особистісне) ставлення до об'єкту гумору є занадто серйозним або недосвідченим. Таким чином, крім ідентифікації спільних уявлень і настроїв, посилення "ми-відчуття", через гумористичний дискурс відбувається відділення групи від інших соціальних спільнот через диференціацію певних уявлень, інтересів, настроїв, які стосуються явищ влади та політики. У текстовому та комунікативному вимірах гумористичного дискурсу втілюються різні форми ідентифікації / диференціації, що характеризуються різною інтенсивністю, глибиною прояву та спрямованістю. Так, в гумористичному дискурсі образ об'єкту гумору – "вони" – може створюватися як негативний (наприклад, так званий гумор "зверхнього ставлення", сарказм), якому сприяє агресивна лексика, жорстокість сюжетів, і на рівні дискурсивної стратегії характеризується як чітке протиставлення "ми" – "вони". Образ іншої групи може створюватися або через пряме відсилання до прецедентних політичних подій, пов'язаних з групою, а також загально відомих стереотипів щодо групи, або приховано, через "натяк", складний асоціативний ряд (зазвичай притаманне "тонкому гумору"). Відділення від іншої групи може відбуватися по горизонталі та вертикалі соціальних відносин: наприклад, при відділенні однієї електоральної групи від іншої при символічній боротьбі за представлення своїх політичних інтересів (горизонтальні відносини), або при відділенні соціальної групи з незадоволеним політичним інтересом і впливом на владу від групи, яка має владу (вертикальні відносини).

На рівні *соціальної системи* через гумористичний дискурс політики проявляється соціальна рефлексія явищ політики та влади, а також відбувається "політизація" соціальних явищ, в тому числі, відносин між групами. В свідомості суспільства через гумористичний дискурс відбувається сприйняття, інтерпретація та зміна ідеологічних значень явищ, виявлення їх прихованих змістів, а також виявлення протиріч між ідеальними уявленнями про політику та її реальним втіленням. Гумористичний дискурс також виконує функцію засобу комунікації між різними соціальними суб'єктами (особи-

стістю, групами) з приводу влади і політики в цілому. Гумористичний дискурс політики є осередком накопичення "сміхової культури" даного суспільства – досвіду соціальної системи щодо усвідомлення "помилки" та "протиріч" в політиці, їх переведення з серйозного до несерйозного способу осмислення, подолання дисонансу та збереження рівноваги в соціальній свідомості між ідеальними уявленнями про політику та реальним політичним досвідом, габітуалізацією реальної політики, конструювання відносин з приводу політики і влади та стилю комунікативних практик, в яких вони відтворюються. Гумористичний дискурс політики також є засобом гегемонної маніпуляції – впливу на уявлення особистості, груп, народу про явища політики і влади (наприклад, гумористичні образи ворогів в міжнародних дискурсах комуністичного режиму; гумористичних текстах "помаранчевої революції" тощо).

Емпіричні прояви політичної ідентичності в гумористичному дискурсі

З метою перевірки концептуальних положень стосовно проявів політичної ідентичності в гумористичному дискурсі політики нами було проведено емпіричне дослідження серед студентської молоді із застосуванням фокус-групових інтерв'ю. Для ілюстрації окремих теоретичних положень ми звернемося до деяких емпіричних результатів дослідження та наведемо емпіричні приклади висловлювань учасників фокус-групових інтерв'ю про функціонування гумористичного дискурсу явищ політики та влади. Фокус-групові інтерв'ю дозволяють розкрити особливості сприйняття тих реальних соціально-політичних взаємодій, в яких конструювання політичної ідентичності відбувається за допомогою гумористичного дискурсу, а саме у його вербально-комунікативному вимірі на особистісному та груповому рівнях взаємодій. Дослідження текстуального виміру та системного рівня функціонування гумористичного дискурсу потребують інших методів збору даних, серед яких слід звернути увагу на аналіз широко представлених в соціальній комунікації гумористичних творів (текстів).

Для демонстрації схожості та розбіжності сприйняття ми наведемо приклади двох хвиль фокус-груп за участі представників студентської молоді в двох різних політичних контекстах³⁹. Соціальні та політичні характеристики учасників фокус-груп наведені в таблиці 1.

³⁹ Фокус-групи проводилися зі студентами університетів 4-5 курсів: а) 5 фокус-групи у січні-березні 2007 року в (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) з тематики політичних анекдотів "помаранчевої революції" (через 2 роки після подій "Помаранчевої революції", але в ситуації актуальних спогадів про ці події), загальна кількість учасників – 50 осіб; б) 4 фокус-групи (березень 2010 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка) в період завершення строку повноважень Президента України В. Ющенка, загальна кількість учасників – 26 осіб. Відбір учасників фокус-груп здійснювався за принципами та критеріями:

- 1) гомогенності, тобто відібрані респонденти – студенти 4-5 курсів гуманітарних та технічних факультетів;
- 2) представленість різних партійно-політичних пререференцій серед учасників фокус-груп періоду "помаранчевої революції";
- 3) позитивна установка на використання політичного гумору.

³⁸ "Певні знаки політичного дискурсу мене не влаштовують, я з ними не згодний, я вважаю їх неконгруентними, а також я вважаю їх смішними".

Таблиця 1. Групування учасників фокус-груп за соціальними та політичними показниками

Показники	Київ 2009	Харків 2007
Кількість фокус-груп	4	5
Соціо-демографічні показники		
Чоловіки (кількість)	11	21
Жінки (кількість)	15	29
Вік (сер.)	21	21
Курс навчання	4-5	4-5
Гуманітарний профіль навчання (кількість учасників)	12	30
Технічний профіль навчання (кількість учасників)	14	20
Всього	26	50
Для 2007 р. – політичні вподобання під час "помаранчевої революції", за самооцінками		
Прихильники "помаранчевих"	-	32
Прихильники "біло-блакитних"	-	14
Прихильники "третьої сили"	-	3
Проти всіх	-	1
Участь у політичних подіях "помаранчевої революції"		
Приймали участь в "помаранчевих" заходах, використовували символічну атрибутику	-	30
Приймали участь в "біло-блакитних" заходах, використовували символічну атрибутику	-	10
Приймали участь в заходах "третьої сили", використовували символічну атрибутику	-	-
Спостерігали зі сторони, активність не виявляли	-	10
Для 2009 р. – показники участі в політичному житті		
член політичної партії або блоку	0	-
беруть участь у політичних виборах (голосують)	21	-
мають досвід участі в політичних мітингах, акціях	6	-
мають досвід участі в протестних діях	2	-
часто обговорюють політичні події у своєму колі спілкування	7	-
слідкують за політичними подіями в ЗМІ	9	-

Гайди фокус-груп обох періодів включали такі порівнювальні змістовні компоненти:

1. контактні питання, виявлення ставлення до політики, сучасного політичного контексту, характеристика власної політичної участі;

2. виявлення функцій політичного гумору та його місця в повсякденній комунікації про політику: характеристики комунікативних ситуацій застосування гумору, причини та наслідки застосування, комунікативні перешкоди і стимули застосування (що провокує гумор);

3. з'ясування змісту політичного гумору: які елементи політичної реальності стають об'єктом гумору, їх "гумористичні" характеристики.

За класичними критеріями політичної ідентифікації – політичною приналежністю та політичною активністю – учасники першої хвилі фокус-груп (2007 р.) мали сформовані політичні пререференції, були набагато більш включеними в політичне життя; учасникам другої хвилі фокус-груп (2009 р.) були властиві майже повна відсутність політичних пререференцій та політична байдужість, пасивний (переважно тільки електоральний) характер політичної участі. Серед студентів, що приймали участь в обох хвилях фокус-груп, поширене гумористичне ставлення до явищ політики та влади, актуалізованих в даному політичному контексті, а також гумористична форма обговорення політики. З одного боку, студенти категоризують себе як групу з "гуморотворчим" потенціалом". З іншого боку, самі явища політики та влади дають поштовх для їх гумористичного сприйняття та використаня гумору для висловлення позиції щодо них. Гумористичне ставлення виявляється вже на рівні загальних оціночних суджень про явища політики та влади.

Ж, Харків 2007 "Когда листовки такие приходили к одним, противоположные похожие листовки приходили к другим. Получался вообще такой каламбур, невозможно было в чем-то разобраться".

Ч, Харків 2007 "На самом деле ничего серьезного в 2004 году не происходило. Это был сплошной фарс".

Ч, Київ 2007 "Політика – це цирк, а наші політики – це клоуни".

Про те, що гумористичне ставлення веде до застосування в дискурсі гумористичної категоризації явищ політики та влади, свідчать приклади іронічних найменувань, жартівливих висловлювань, які звучали під час фокус-груп (навіть не зважаючи на штучність такої комунікативної ситуації). Одним з найхарактерніших прикладів такої категоризації є гумористичні найменування політиків, що створилися на основі прочитання власного імені політика як його особистого знаку з неочікуваними і опозиційними конотаціями, взятими з відомих культурних чи повсякденних наративів⁴⁰. Подібні найменування є поширеними в суспільному гумористичному дискурсі, представлені в гумористичних ЗМІ та передачах; відтворення їх студентами в своєму дискурсі позиціонує їх як носіїв неформальних знань про політику. Використання гумористичної категорії свідчить про позиціонування суб'єкту щодо її реального об'єкту: протистояння, несерйозне сприйняття тощо.

Широкі знання студентів про політичну культуру (в т.ч. неформальну) та особиста уява дають можливість поглибити індивідуальний образ явищ політики та влади сьогодення історичними асоціаціями. Таким чином, в гумористичному дискурсі проявляється спадкоємність, а також можливості ускладнення політичної ідентичності суб'єкту.

Ч., Харків 2007: "Анекдоты напоминали старый советский журнал "Красный перец", "Крокодил". Там пьянство высмеивалось, американский образ жизни. От правды может и далеко, но нормально. Когда ты смотришь на это все не с позиций коммунизма, это смешно".

Порівнюючи причини використання політичного гумору в двох політичних контекстах, стає помітним вплив різного типу простору соціально-політичних взаємодій на ідентифікаційні функції гумористичного дискурсу. Виділяючи оператори індивідуалізації (за терміном П. Рікера), а саме: "я", "ми", "мій", "наш" тощо, та оператори диференціації

⁴⁰ Для прикладу можна навести: "орки, армія Сарумана" (Харків 2007, на позначення електорату кандидату в Президенти В. Януковича), "ШрекЮщенко" (Харків 2007, на позначення кандидата в Президенти В. Ющенка), "Льоня Космос" (Київ 2009, на позначення мера м. Києва Л.Чернівецького).

("вони", "інші", "їх" тощо), в висловлюваннях обох хвиль фокус-груп про причини використання гумористичного дискурсу отримуємо уявлення про різні ідентифікаційні мотиви його використання.

В висловлюваннях учасників фокус-груп періоду "помаранчевої революції" помітна виразна тенденція використовувати гумористичний дискурс для посилення ідентифікації "нас" та диференціації з "ними", причому відносини між "ми" та "вони" в даному випадку – це відносини між двома електоральними групами – "помаранчевих" та "біло-блакитних". Про роль гумористичного дискурсу в ідентифікації на рівні групової взаємодії свідчать його функції як посилювача "наших" емоцій, виразника "наших сподівань". Висловлювання про гумористичний дискурс як спосіб вираження думки групи притаманні студентам, що були в період самої революції прибічниками "помаранчевих". Слід також зазначити, що в своїй загальній сукупності політичний гумор був більше "про-помаранчевим" – виражав відповідні політичні погляди та інтенції:

Ч., Харків 2007: "Мы, как участники, помним события, они нам близки, и нам понятны и близки анекдоты".

Ж., Харків 2007: "Чувства наши были полноценны, анекдоты дополняли уверенность в победе". "Мы могли выразить мнения о событиях".

Ч., Харків 2007: "В дискуссии, когда не хватает уже аргументов, вспоминается анекдот, "А вот вчера я слышал такой анекдот...", и пошло, чтоб полностью уже задавить оппонента".

Ч., Харків 2007: "Поддерживали веру и хорошее настроение в других наших". "Конструирование страха и неуверенности в других".

Функціонування гумористичного дискурсу пов'язується також з більш інтимними (не-електоральними) контекстами спілкування. Важливим моментом є використання гумористичного дискурсу як ресурсу конструювання власної оцінки подій в ситуації емоційного стресу. Проте, використання гумористичного дискурсу також інколи і підвищувало емоційну напругу, оскільки актуалізувало розбіжності ідентичностей навіть в найінтимніших колах.

Ж., Харків 2007: "Анекдоты участвовали в общении с друзьями, знакомыми. Мне приносили свежий анекдот...".

Ж., Харків 2007: "Я была в это время (под час "помаранчевої революції" – О.Н.) за границей, смотрела жуткие новости ... родители присылали мне анекдоты в вырезках газет письмами, это было важно и снимало стресс".

Ч., Харків 2007: "Из-за анекдота еще более накалялась ситуация за столом (родинним – О.Н.)".

Висловлювання учасників фокус-груп другої хвилі щодо використання гумористичного дискурсу відображають зміни у сприйнятті явищ політики і влади в цілому, а також в конструюванні політичної ідентичності. Погляди на політичний гумор як виразник політичних поглядів, емоцій, стають розчарованими та упередженими.

Опис причин та легітимація гумористичного ставлення до явищ політики і влади свідчить про конструювання політичної ідентичності, яка характеризується "несерйозністю", а також відстороненням та втомленістю у сприйнятті політики. Протиставлення "ми" – "вони" як електоральних груп змінюється протиставленням "ми" (як усі ті, хто голосує) – "вони" (політики та носії влади), що свідчить про спрямованість гумористичного дискурсу за вертикаллю, а не горизонталлю соціально-політичних відносин, позбавлення образу політичної реальності міжгрупових конфліктних ідентифікацій. Опис ідентифікаційної мотивації використання гумористичного дискурсу стає більш інтимним, не таким імпуль-

сивним та піднесеним, ніж в аффірмативних висловлюваннях першої хвилі фокус-груп, позбавленим артикуляції користі гумору в "великих справах" відстоювання своїх поглядів.

Ч., Київ 2009: "... у нас уже реакция на выборы (гумористична – О.Н.)".

Ч., Київ 2009: "По большому счету, наша политика перманентно дает поводы для шуток. Уже другое дело – кто пользуется ими, кто не пользуется".

Ж., Харків 2007: "Для меня это психологическая разгрузка".

Ч., Харків 2007: "Да, посмеяться над этим и все".

Таким чином, використання гумористичного дискурсу у соціально-політичних взаємодіях дозволяє сконструювати таку політичну ідентичність, яка не має виміру свідомих політичних інтересів. Така ідентифікаційна позиція суб'єкту призводить до зникнення з гумористичного дискурсу підтексту боротьби за владу. Гумористичний дискурс є "зручним" інструментом для посилення в себе та в інших подібної ідентичності.

Серед мотивів використання гумористичного дискурсу в близькому колі міжособистісного студентського спілкування стають наступні: сміх над політикою заради сміху, використання політичного гумору для посилення власної комунікативної позиції в групі, форма негативної критики політики та явищ влади загалом:

Ж., Київ 2009: "Это скорее заполнение пустого пространства. Когда надо о чем-то говорить и не хочется сидеть молча, то можно, в принципе, пошутить о политике".

Ч., Київ 2009: "Это для того чтоб показать, я – смешной, это смешно и вся компания смеется. Это какое-то самостановление. Ага, я знаю много о политике, сейчас пошучу и все будут смеяться. Это скорее не просто как факт, что я шучу о политике, а я шучу, чтобы все смеялись".

Ж., Київ 2009: "Вот едем мы в какой-нибудь маршрутке, грустно. А тут опа – лозунг какой-то, вот уже и тема появилась пошутить".

Ч., Київ 2009: "Скорее как цензура".

Ж., Київ 2009: "Это будет злая шутка".

Судження про особливості явищ політики і влади, які викликають сміх, в обох хвилях фокус-груп відображають незмінну тенденцію персоніфікації політики. Парадоксальні ситуації помічаються на рівні "оболонки" політики; таким чином, гумористичний дискурс – як повсякденна рефлексія політики – відзеркалює поверхові прояви політики, а не її сутнісні риси: особисті риси кандидатів, їх зовнішність, символічна атрибутика формують предметну спрямованість гумористичного дискурсу.

Гумористична взаємодія з приводу явищ політики та влади, в яку залучаються як активні, так і пасивні комуніканти, – це простір виявлення характеру політичних ідентичностей та способу їх афірмації. Суб'єктивна оцінка учасником комунікації політичних уявлень інших потенціальних учасників відбувається в контексті повсякденного досвіду соціально-політичних взаємодій та знання про політичні ідентичності. Така оцінка впливає на рішення про доречність гумористичної комунікації з точки зору комунікативних цілей суб'єкту та характеру його політичної ідентичності. Рішення про використання чи не використання політичного гумору в несприятливих комунікативних ситуаціях певною мірою свідчить про готовність до символічної дії. Жорсткість реакції на політичний гумор є ознакою ідеологічної замкненості аудиторії політичних ідентичностей. Подібні приклади притаманні, перш за все, учасникам першої хвилі фокус-груп, які описують гумористичні інтеракції періоду "помаранчевої революції".

Ж., Харків 2007: "Людям, которые четко были настроены на одну позицию, не рискнула бы рассказывать анекдот, который каким-то образом против их кандидата".

Ж., Харків 2007: "За анекдоты можно было получить телесные повреждения".

Ч., Харків 2007: "Тогда все, что угодно, можно было. – Можно было и с ленточкой пройтись, и схлопотать. – Можно было и без ленточки".

Ч., Харків 2007: "Помню стычки в лифте из-за анекдотов".

Загальні розбіжності між функціями гумористичного дискурсу в конструюванні політичної ідентичності спричинені характеристиками політичного контексту. На прикладах висловлювань періоду "помаранчевої революції" видно, що студенти активно включалися у бурхливі взаємодії всередині та між електоральними групами і приймали конфліктний погляд на соціально-політичні взаємодії. Отже гумористичний дискурс відображав ці "розколи" та активно використовувався для символічної ідентифікації / диференціації між групами. Крім цього, гумористичний дискурс активно продукувався та розповсюджувався в межах всього суспільства творчими групами та політичними штабами, що посилювало його вагу в повсякденних знаннях про явища політики і влади. Активне освоєння публічного простору для повсякденних соціально-політичних комунікацій створювало сприятливий комунікативний контекст для неформальних політичних дискурсів. Студентські міркування про гумористичний дискурс наприкінці строку повноважень Президента В. Ющенка демонструють зникнення значимості символічного конструювання ідентифікації / диференціації, відсутність впливу політичних поглядів на оцінку гумористичного потенціалу, використання гумористичного дискурсу в комунікації в близькому колі заради емоційного задоволення чи "заповнення паузи" без інтенції виходу у публічний простір.

Замість висновку: гумористичний дискурс як ідентифікаційний проект

Дослідження студентських думок різного періоду стосовно гумористичного дискурсу показують широку представленість не тільки "серйозних" способів інтерпретації явищ політики і влади та артикулювання власного ставлення щодо них, але й "несерйозних", емоційно-наповнених способів інтерпретації. Гумористичний дискурс серед студентів поширений як "вторинний жанр" повсякденного спілкування про явища політики і влади, який має респонсивний характер та представляє собою коментування, реакцію на дії, здійснені політиками [Шейгал, 2000: 27].

Аналіз гумористичного дискурсу як простору та механізму ідентифікації вельми залежить від авторського погляду на природу соціального. Наприклад, слідуючи логіці суспільства постмодерну, гумористичний дискурс можна представити як тло для конструювання фрагментарної, змінної, "плинної" ідентичності. В такій логіці гумористичний дискурс можна назвати перевизначенням у політичній свідомості зв'язку "політика – політична людина" на зв'язок "політична гра – люди, що грають в політику". Плинність значень, гра та можливість різнобічного конструювання політичної ідентичності в гумористичному дискурсі пов'язані з вічним, але проблемним виміром людського буття – свободою. Чим більші можливості досягти "поліфонії" (за терміном Бахтіна) в дискурсивному порядку, тим більше можливостей виразити соціальне різноголосся та посилити різноманітність і деталізацію вузлів тотожності. Гумористичне "схоплення" будь-якого феномену завжди передбачає

таке бачення, яке дає глибину та прозоріння неактуалізованих пластів значення.

Тим не менш, гумористичний дискурс політики завжди містить в собі два аспекти політичної ідентифікації: а) подолання усталеного, ззовні конституційованого та б) створення певного політизованого порядку, конституційованого самим суб'єктом ідентифікації. Перший процес спрямований на денатуралізацію, створення модусу "неправдивості" конкретного політичного чи владного порядку, а також подолання їх декларованої серйозності та доведеної досвідом хибності за рахунок гумористичного ставлення. Другий процес за політичними наслідками призводить до становлення груп та "народу" в цілому як суб'єктів "демократії обговорення"⁴¹ в повсякденних неформальних комунікативних практиках (Ю. Габермас). Повертаючись до універсальних висновків Лакло та Муфф щодо конструювання ідентичності, підкреслимо, що в гумористичному дискурсі зберігається логіка розрізнення та логіка еквівалентності [Тоффінг, 1992: 300-301]. Логіка розрізнення в гумористичному дискурсі політики дає суб'єкту можливість відокремитися від нав'язаних образів політики та артикулювати свою схему їх інтерпретації, релевантну власному досвіду. Логіка еквівалентності в гумористичному дискурсі зберігає принцип символічного впорядкування соціально-політичного простору та виділення опозицій.

Спираючись на порівняльні дані про функціонування гумористичного дискурсу політики під час різних політичних періодів, ми виокремлюємо наступні типи гумористичного дискурсу в залежності від контекстуальних обставин соціально-політичних взаємодій:

1) "гегемонний" – функції домінування, збереження status quo соціально-політичного порядку та маніпуляції політичною свідомістю в інтересах груп-гегемонів соціально-політичних взаємодій;

2) "антигегемонний" – виконує цілеспрямовану протестну функцію деконструкції домінуючих дискурсів суб'єктів-гегемонів соціально-політичних взаємодій; особливо помітний в періоди посилення політичного тиску або загострення конфлікту політичних інтересів;

3) "псевдо-антигегемонний" – маніпулятивна функція технологічного розколювання політичних настроїв, яка виконується як "проект" певних політичних організованих груп зазвичай в періоди електоральних кампаній, пов'язана з ситуативним загостренням уваги до політики та зорієнтована на фактичні соціальні й культурні розколи суспільства;

4) "розважальний" тип віртуалізує політичний процес та політичну участь, поширює розважальну та споживацьку мотивацію у повсякденній культурі; до аналізу його проявів дотичні концепції "карнавалізації" соціально-політичного життя [Morris, 1995], перетворення політики на повсякденному рівні в шоу;

5) тип "відчуження" – функція примирення або поміркованого відсторонення від явищ політики та влади, формування "несерйозного", навіть "презирливого" ставлення до політики за умов втрати довіри до політичних інституцій і політики взагалі, витоми від політичного процесу, політичної обструкції, високого рівня тривожності, відсутності усвідомлених політичних інтересів.

Таким чином, гумористичний дискурс політики можна вважати особливим смисловим полем конструювання політичної ідентичності на різних рівнях соціально-політичних взаємодій, в дослідженні якого значущими є текстуальний та вербально-комунікативний виміри. Перспективним є вивчення функціонування гумористичного дискурсу політики в процесі соціально-політичних

⁴¹ За визначенням Дж. Роллза, Ю. Габермаса, Ш. Муфф.

ідентифікацій, що вимагає поглиблення запропонованої теоретичної концептуалізації та її застосування в емпіричних розвідках.

1. Mulkey, G. On Humour: Its Nature and its Place in Modern Society. Cambridge: Polity Press, 1988. 2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: "Медиум", 1995. – 323 с. 3. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб.: Алетейя, 1998. 4. Mead, G. H. George Herbert Mead on Social Psychology. Chicago: The University of Chicago Press, 1934. 5. Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ (Серия "Дискурология"). – Екатеринбург: Издательский Дом "Дискурс-Пи", 2006. – С. 17-18. 6. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе http://lacan.narod.ru/ind_lak/lac_r2.htm. 7. Лакан Ж. Психоз и другой – http://lacan.narod.ru/ind_lak/lac_r12.htm. 8. Torfing J. New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Jijek. Oxford: Blackwell, 1999. 9. Hall, Stuart. 'Encoding/decoding'. In: Centre for Contemporary Cultural Studies (Ed.): Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79. London: Hutchinson, ([1973] 1980). 10. Chandler. Denotation, Connotation and Myth // Semiotics for Beginners. – <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/sem06.html> 11. Муфф Ш. К агонистической модели демократии (from Chantal Mouffe. The Democratic Paradox. London: Verso, 2000, p.80-107) // Пер. с англ. Артема Смирнова // Логос 2 (42), 2004, с. 180-197. 12. Ballantyne, G. Creativity and Critique. Subjectivity an Agency in Touraine and Ricoeur. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2007. – Chapter 5, pp. 123-168. 13. Calhoun, C. Social theory and the politics of identity. In: C. Calhoun (Ed.), Social Theory and the Politics of Identity (pp. 9-36). Oxford: Blackwell Publishers,

1994. 14. Mercer, K. '1968': Periodizing politics and identity. In: L. Grossberg, C. Nelson & P. Treichler (Eds), Cultural Studies (pp. 424-449). New York: Routledge, 1992. 15. Рікер П. Сам як інший / Пер. із фр. – К.: Дух і Літера, 2000. – 458 с. 16. Strauss, A. Mirrors and Masks: The Search for Identity. Glencoe: The Free Press, 1959. 17. Ricoeur, P. Fallible Man / Tr. by Ch. A. Kelbley. Chicago: Henry Regnery, 1965. 18. Hechtman, Todd A. A Social Psychology of Cultural Identity: Theoretical and Methodological Synthesis. Studies in Symbolic Interaction, Volume 25. – Pp. 247-264. 19. Attardo, Salvatore. Linguistic Theories of Humor, Berlin: Mouton de Gruyter, 1994, 426 p.; Attardo, Salvatore, Raskin, Victor "Script Theory Revis(it)ed: Joke similarity and joke representation model." HUMOR: International Journal of Humor Research, 4:3/4, 1991, pp. 347-411. 20. Kellner D. Popular culture and the construction of Postmodern Identity // S. Lasch, J. Friedman ed. Modernity and Identity. – Oxford, Cambridge: Blackwell, 1992. – 379 p. 21. Лосев А. Античная мифология в ее историческом развитии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 620 с.; Лосев А. Гомер. – М.: Учпедгиз, 1960. – 350 с.; Шапошникова О. Гротеск – вид условной выразительности // Культурологические аспекты теории и истории русской литературы. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 19-29. 22. Pollard, A. Satire [The Critical Idiom Series]. London: Routledge, 1970. 23. Elliott, R. C. The satirist and society. In: Paulson, 1971. – Pp. 205-216. 24. Dyer, G. British Satire and the Politics of Style: 1789-1832. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 25. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Волгоград, 2000. На правах рукописи. – <http://www.twirpx.com/file/56756/> 26. Morris, Raymond N. The carnivalization of politics / Mr. Gill – Queen's University Press, 1995.

Надійшла до редколегії 27.10.10

УДК 316.7

Н.О. Обухова, асп.

СТРУКТУРА СИМВОЛІЧНОГО ПРОСТОРУ В ОБРАЗІ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ М. ДОНЕЦЬК)

Представлено результати дослідження особливостей сприйняття образу міста його мешканцями на прикладі міста Донецьк. "Образ міста" визначається як певна структура опису міста та прояв групової свідомості мешканців міста. Образ міста Донецьк вивчається через структуру символічного простору, презентовану у пам'ятниках та сприйнятті їх значущості. Виокремлюються прояви "культурного вакууму" та наголошується на значущості розвитку креативного культурного простору міста.

Ключові слова: образ міста, культурний простір, символічний простір міста, постіндустріалізація.

Представлены результаты исследования особенностей восприятия образа города его жителями на примере города Донецк. "Образ города" определяется как определенная структура описания города и проявление группового сознания жителей города. Образ города Доцецк определяется через структуру символического пространства, презентированную в памятниках и восприятии их значимости. Выделяются проявления "культурного вакуума" и акцентируется внимание на значимости развития креативного культурного пространства города.

Ключевые слова: образ города, культурное пространство, символическое пространство города, постиндустриализация.

The results of studies of perception of the image of the city by its inhabitants are presented on the example of Donetsk city. "The city's image" is defined as a structure of description of a city and expression of group consciousness of the city's inhabitants. The image of Donetsk is studied through the structure of symbolic space, presented by the monuments as well as the perception of their importance. There are singled out "cultural vacuum" and emphasized the importance of creative cultural space of the city development.

Key words: city image, cultural space, city's symbolic space, posindustrialisation.

Міське середовище виступає як складна цілісність, що включає в себе безліч просторово-функціональних і поведінкових взаємодій. Просторова організація середовища містить у собі певний набір елементів, що формувалися в ході історичної еволюції міста: площі, вулиці, провулки тощо. Параметри цих елементів одночасно й утворюють міське середовище, і задаються ним. Однак, у містах їх мешканці сприймають не лише зміст і ритм, так би мовити, урбаністичного "мистецтва" – форми, відносини, порядок і безлад, декоративні елементи, – але й місто в його символічних значеннях. Сучасна сфера культури та культурне виробництво – це у першу чергу сфера, де виробляються та споживаються символічні форми, і міському простору у цьому процесі належить одна з провідних ролей.

Різні виміри простору великого міста широко представлені в дослідженнях багатьох вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних, як-то в роботах Ф. Вуд, Р. Флорида, А. Дж. Скота, К. Лінч, Ш. Зукіна, В. Єсакова, В. Глазичева, Ю. Федорова, В. Єгорова, В. Середи, Л. Малес та інших. Тією чи іншою мірою розуміння міста як багатовимірною простору, зокрема культурного, представлено в напрацюваннях Дж. О'Коннора, Ф. Мата-

рассо і Ч. Лендрі. Характерною рисою праць згадуваних вчених є їх швидше теоретичне, ніж практичне спрямування: аналізуючи сучасне місто, дослідники змальовують місто однобічно, як осередок культурного капіталу, що містить потенціал, передусім, економічного оновлення. При такому підході, за деякими виключеннями, здебільшого залишаються поза уваги суб'єктивні репрезентації міста в уявленнях мешканців, їх оцінках, очікуваннях та ставленнях, виноситься за дужки аналіз соціального простору. Беручи до уваги недостатню вивченість соціального та культурного простору великого міста, за мету даної роботи визначено особливості сприйняття образу міста його мешканцями на прикладі м. Донецьк.

Образ міста постає як певна структура опису міста, опису своєрідною мовою. Сприйняття міста є переважно індивідуальним, але воно детерміноване соціокультурним середовищем. Людина сприймає оточуючу соціальну реальність крізь призму групових норм. У той же час конструювання образів – це особистісний процес, на який впливає конкретна соціокультурна ситуація. Конкретність її полягає в тому, як визначає ситуацію особистість. І процес цей здійснюється семантичними засобами. Образ існує у формі мови спільноти –